

INTELLECTUALITEIT EN LITERATUUR

A.F. van Oudvorst, *De verbeelding van de intellectuelen. Literatuur en maatschappij van Dostojewski tot Ter Braak*. Amsterdam. Wereldbibliotheek, & Kapellen, Pelckmans, 1991, 483 blz., 1.375 Bfr. ISBN 90 284 1573 4

Dit boek, aan J. Weisgerber opgedragen, is bedoeld als een studie van de intellectuelen zoals die in literaire werken worden beschreven, en als een bijdrage tot de geschiedenis en de sociologie van de literatuur. Het bestaat uit drie delen: het eerste is gewijd aan de Russische intelligentsia, het tweede aan de intellectuelen en het derde aan het engagement van Ter Braak en Du Perron. De door Van Oudvorst gekozen auteurs beschikken allemaal, naar zijn mening, over de nodige sociologische verbeelding (in de zin van C. Wright Mills): zij kunnen het bredere historische kader vatten in zijn betekenis voor de innerlijke en uiterlijke loopbaan van een verscheidenheid van individuen (blz. 26). Van Oudvorst ontleedt ideeënromans of essays van vijf auteurs: *Roedin* en *Vaders en zonen* van I.S. Toergenjew, *Aantekeningen uit het ondergrondse* en *Boze geesten* van F.M. Dostojewski, *Der Zauberberg* en *Die Betrachtungen eines Unpolitischen* van T. Mann. *De smalle mens* en *Het land van herkomst* van Du Perron, *Het carnaval der burgers*, *Politicus zonder partij*, *Van oude en nieuwe christenen* en *De nieuwe elite* van Menno Ter Braak. De opzet is dus duidelijk comparatistisch: hoe worden in die werken de intelligentsia, de intellectuelen en het engagement voorgesteld en beoordeeld, respectievelijk in Rusland tussen 1840 en 1880, in Europa van het einde van de negentiende eeuw tot de eerste wereldoorlog, in Nederland (*mutatis mutandis* in Frankrijk en Duitsland) tussen beide wereldoorlogen. Het spreekt vanzelf dat de keuze van de auteurs en, weliswaar in mindere mate, van hun werken — andere teksten van de besproken schrijvers komen wel hier en daar aan bod — arbitrair blijft, wat Van Oudvorst niet loochent (blz. 25). Verder nemen Toergenjew en T. Mann een minder belangrijke plaats in dan de drie anderen. De stukken gewijd aan Du Perron en Ter Braak zijn in mijn ogen de meest overtuigende: de persoonlijke gegevens en de algemene problematiek worden er ideaal geïntegreerd. De auteur analyseert in alle geciteerde werken de functie van de intellectuelen en de manier waarop zij zichzelf zien en beoordelen: de schrijvers zijn zelf intellectuelen die hun eigen problemen — de dood van God en het nihilisme, goed en kwaad, traditie en creativiteit, waarheid en politiek, geest (cultuur) en macht, morele eisen en compromisbereidheid, engagement en afzijdigheid — in hun boeken ter sprake brengen.

Naast die ontleding wordt ongeveer de helft van het boek gewijd aan een historisch en sociologisch onderzoek naar de opkomst en ontwikkeling, in de drie onderscheiden periodes, van de intelligentsia en van de intellectuelen. In feite worden de analyses van de vijf schrijvers door lange hoofdstukken voorafgegaan, waarin de lezer een eerder encyclopedische maar relevante informatie krijgt over de sociale situatie, de rol en de plaats van de intelligentsia of intellectuelen tegenover de andere sociale groepen. In het eerste deel vindt men onder meer een algemeen hoofdstuk over nihilisme, populisme en terrorisme, dat de interpretatie van *Boze geesten* moet vergemakkelijken. Het tweede deel lijkt mij onevenwichtig: meer dan zeventig bladzijden zijn gewijd aan de zaak Dreyfus,

de intellectueel in sociologisch perspectief (verschillende theorieën over de intellectuelen worden samengevat, onder meer die van K. Mannheim en van T. Geiger), intellectuelen tussen geest en macht, maar slechts *twintig*, overigens zeer boeiende bladzijden, aan T. Mann. Het tweede deel is een soort *ad hoc* constructie, die de overgang van de Russische situatie naar de toestand tussen de twee wereldoorlogen moet belichten. Daarbij dient echter gezegd dat de informatie van de auteur opvallend uitgebreid is en dat verwijzingen naar andere intellectuele figuren en hun mogelijke invloeden talrijk zijn. Van Oudvorst spant zich ook in, en met succes, om de begrippen die hij gebruikt zo precies mogelijk te bepalen. Het boek leest vlot, taal en structuur zijn zeer duidelijk en de stof blijft boeiend. Wie het werk doorneemt zal enorm veel leren : de auteur heeft ontegensprekelijk een 'didactisch' talent, wat echter niet betekent dat hij de stof vereenvoudigt.

Om te besluiten een paar kritische opmerkingen, die mijn waardering voor het gepresteerde werk niet verminderen. Ik zou mijn hoofdbezwaar als volgt articuleren : te veel geschiedenis en sociologie, te weinig literatuur. Het literaire — en de vijf auteurs worden bestudeerd omdat ze grote schrijvers zijn — wordt wat door de historische en sociologische gegevens uitgedoofd. Indien Van Oudvorst wel commentaar aan de literaire structuur van de besproken romans wijdt, wordt nergens de nadruk op *l'écriture* gelegd, schriftuur waardoor een tekst juist literair is. Het is opvallend dat essays en romans op dezelfde manier behandeld worden en dat de auteur nergens de vraag stelt of de wijze waarop de intellectuelen voorgesteld worden al naargelang het gekozen genre verandert. In de titel van het werk komt verder het woord verbeelding voor : maar het imaginaire, waardoor de historische en sociologische werkelijkheid getransfigureerd en tot een kunstwerk wordt omgetoverd, komt te weinig aan zijn trekken. De geschiedenis en de sociologie van de literatuur mochten inderdaad historisch en sociologisch zijn, maar de specificiteit en de specifieke middelen van hun onderwerp mogen niet onder de last van de historische of sociologische methode verdwijnen.

Maurice WEYEMBERGH

OOSTEUROPESE CULTUUR

Peter Krug, *Oost-Europa in de spiegel. Cultuurhistorische en literaire verkenningen*, Kampen. Kok Agora/Kapellen, DNB/Pelckmans, 1991, 261 blz. 790 Bfr., ISBN 90 289 1599 0.

Zoals *Dichters, denkers en rebellen* (1990) van dezelfde auteur bevat onderhavig werk een verzameling min of meer van elkaar losstaande essays. Ook weer over literatuur en cultuur, maar ditmaal niet die van Rusland, maar die van onze Oosteuropese burenen. Wie een systematische behandeling verwacht van de historische ontwikkelingen in de Oosteuropese cultuur — of, exacter : culturen — zal wellicht ook in dit boek teleurgesteld